

Előszó

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a 20. századi magyar történelem nemzetközi szintéren is legismertebb és egyben a hidegháborúnak nevezett korszak világtörténeti összefüggésekben is számottevő fejezete. Ráadásul 1956 nemcsak jelentős világesemény volt, hanem évtizedekig szimbólumként szolgált a vasfüggönnyel elválasztott Európában. A hidegháborús narratívába illeszkedve könnyen válhatott egyfelől a szovjetellenes ellenállásnak, a reálpolitikát felülíró szabadságvágynak, másfelől a brutális megtorlásnak, a kommunista hatalom bosszújának a szimbólumává. Míg a forradalmat országhatárainkon túl közös szabadságszimbólumnak tartották, idehaza megkerülhetetlen generációs tapasztalat és tanulság volt mind a magyar társadalom, mind a kommunista hatalom számára. A magyar társadalomnak a forradalom napjainak elementáris szabadságélményét követően azzal kellett szembesülnie, hogy a geopolitikai status quo nem fog a magyarok miatt megváltozni, a kommunista hatalommal hosszú távon kell számolni, erre kell berendezkedni. Másfelől a „nehogy még egyszer 1956 legyen!” félelme mindvégig rányomta a bélyegét az MSZMP politikájára is. Ebben az összefüggésben igaz, hogy a Kádár-korszak nem volt más, mint állandó reakció 1956-ra.

1956 mint közös kulturális kód és mint közös nemzedéki tapasztalat, változó tartalommal, de a szovjet rendszer összeomlásáig működött. Időben távolodva az 1989–90-es rendszerváltástól és a szovjet birodalom összeomlásától egyre inkább úgy tűnt azonban, hogy 1956 referencia jellege elhalványulni látszik. Elkezdődött az interpretációk versenye '56 érvényes értelmezéséért. A korábban inkább rejtett vagy csak az emigráció szűk nyilvánosságában részlegesen lefolytatott viták immár nagy nyilvánosságot kaptak, '56 emlékezete, miként az azt követő Kádár-korszak megítélése is, sokszínűvé vált. A történeti dokumentumok többé-kevésbé korlátozás nélküli hozzáférhetővé válása óta pedig a forradalom története és hatástörténete, rövid és hosszú távú következményei, a Kádár-korszak erőszakos genezise és a későbbi, ún. „konszolidált” évtizedek közötti kontinuitás problematikája a 20. századi magyar történelem legtöbbet kutatott és egyben legtöbbet vitatott kérdései közé kerültek. Mindezeket szem előtt tartva, a forradalom és szabadságharc 65. évfordulóján folyó-

iratunkban megjelenő tanulmányokkal olyan alapvető kérdéseket, csomópontokat érintünk, amelyek 1956 történetéről és következményeiről, valamint a kialakuló Kádár-korszak jellegadó társadalmi folyamatairól szóló kortárs történettudományi diskurzusok és közéleti viták középpontjában állnak.

György Sándor tanulmánya a forradalom és szabadságharcot követő megtorló perek legfőbb jellemzőit veszi górcső alá. Számos konkrét ügyet vizsgálva, országos jelentőséggel nem bíró „tömegperek” mélyfúrászerű elemzése révén az éles történeti vitákat kiváltó kérdésre keresi a választ: vajon rekonstruálható-e a forradalom története az egyik legjelentősebb forráscsoport, a megtorlás periratai alapján, avagy a megtorló gépezet által gyártott iratanyag sokkal inkább a párt által kanonizált „ellenforradalmi narratívát” tükrözi, hiszen azt volt hivatva igazolni. A kérdés úgy is feltehető, voltak-e a Kádár-korszakban koncepciós és/vagy konstruált perek, és ebben az összefüggésben van-e kontinuitás a Rákosi- és a Kádár-korszak között.

Az '56-os megtorlást két olyan radikális társadalmi-politikai folyamat kísérte, amelyek a forradalom leverését követően jelentősen átalakították a magyar társadalom struktúráját, belső kohézióját. Rigó Róbert és Wirthné Diera Bernadett tanulmányai a még megmaradt legnépesebb autonóm társadalmi csoporttal, illetve intézménnyel szembeni kádári politika egy-egy fejezetét elemzik. Rigó Róbert írásának középpontjában a hagyományos parasztság ellen 1945-től kezdődő erőszakos politika, ezen belül az 1956 után sikeresen végrehajtott kényszer-kollektívizálási kampány áll, amelynek nyomán a magyar társadalom utolsó önálló egzisztenciával rendelkező társadalmi csoportja is az államtól függő helyzetbe került. Rigó egészen a hetvenes évekig követi nyomon a mezőgazdaságból élők sorsát, kitérve a tévesek működését „sikertörténetként” versus „zsákutcaként” megítélő élelki történeti vitákra.

Az '56-os megtorlást, valamint az önálló parasztsággal szembeni összehangolt kampányt követően, de nem azoktól függetlenül került sor a korai Kádár-korszak legnagyobb rendőrségi akciójára, az autonómiájukat még őrző katolikus egyházi kisközösségek elleni újabb eljárásorozatra. Wirthné Diera Bernadett a pártállam változó egyházpolitikai célkitűzéseinek és differenciálódó eszköztárának összefüggésrendszerébe ágyazva ismerteti az 1961-es, „Fekete Hollók” fedőnevű, kiterjedt állambiztonsági akciósorozat hátterét és kezdeti lépéseit. Az ekkor indult

állambiztonsági akció egészen a hetvenes évekig tartott, és több hullámban összességében több tucat perhez, több száz hívő letartóztatásához és meghurcolásához vezetett.

Szekér Nóra tanulmánya 1956 pártállami emlékezetpolitikai örökségét vizsgálja abból kiindulva, hogy a forradalom és szabadságharc a Kádár-rendszer bő harmincéves fennállása alatt mindvégig a hatalom nyugtalanító tehertétele maradt. A forradalom emlékének súlya és összetettsége arra kényszerítette a hatalmat, hogy annak kezelésében, pontosabban hatástalanításában kifinomult taktikát kövessen. Szekér finom elemzésben követi végig, hogy '56 1989-es, párton belüli újraértelmezése miként képezte le a rendszerváltás ellentmondásos folyamatait, miként igyekezett az MSZMP '56 megítélésének kérdésében saját sorait rendezni, és ennek mentén a még mindig rendelkezésére álló állambiztonsági, infrastrukturális és egyéb eszközökkel befolyásolni a történetek újraértelmezésének irányát.

E számunk műhelytanulmánya, László Tamás és Bauer Béla írása a Kádár-korszakról szóló eltérő beszédmódokat és a formálódó emlékezet kanonizálásának folyamatát vizsgálja egy speciális forráscsoport, a jelenkori magyarországi történelemtankönyvek alapján. A kritikai diskurzus elemzés módszerére alapozó, összehasonlító tanulmány végkövetkeztetése: a hangsúlyaikat tekintve eltérő Kádár-képek mögött a szerzők eltérő világmagyarázatai, értékrendi megközelítései és társadalomképei húzódnak meg.

Kiss Réka